

NAGLASAK GLAGOLA U NAJNOVIJIM RJEČNICIMA HRVATSKOGA JEZIKA*

Blaženka Martinović

Pođemo li od pretpostavke da se standardna naglasna norma može usvojiti (ili provjeriti) čitanjem priručnikâ, dakako uz oslušivanje žive priopćajne prakse, tada će učenje i usvajanje hrvatske naglasne norme biti nesustavno jer su i priručnici hrvatskoga jezika naglasno nedosljedni. Ovdje se polazi od činjenice koja je karakteristična za svaki standardni jezik, a to je da se on uči jer je neorganski jezik – normiran, funkcionalno polivalentan i elastično stabilan. Stoga je potrebno učiti i njegovu naglasnu normu što počiva na organskome zapadnom novoštokavskom naglašavanju, koje je na standardnoj razini pročišćeno od dijalektalnoga i obogaćeno alokalnim značajkama. Dakle, “[...] štokavsko narječje nije osnovica hrvatskoga standardnog jezika cjelinom, nego samo jednim od svojih govora”¹, stoga nije cjelinom niti standardnome naglasnom sustavu.

Polazeći, nadalje, i od činjenice da je hrvatska naglasna norma najvećim dijelom utvrđena, pokušat će se utvrditi, na primjeru glagola, u kojemu i kolicomu dijelu naglasna norma nije jednoznačna. Rječnici daju (ili bi trebali davati) sliku normativnoga stanja jezika, stoga su i uzeti kao polazište u istraživanju naglasne norme hrvatskoga jezika.

Također se uzima u obzir i to da su manjim dijelom još uvijek nužni dubletni oblici i stilaska pričuvâ, no razvojne tendencije, koje idu u smjeru rasterećivanja sustava,² s vremenom bi trebale osloboditi sustav od dvostrukosti. Upravo su dvostrukosti, tj. njihovo postojanje ili izostanak i nesustavno provođenje naglasnoga modela u priručnicima hrvatskoga jezika, kamen spoticanja pri normiranju standardne prozodije. Rječnici nisu usuglasili koje naglasne likove treba dublirati ili staviti u stilsku pričuvu, te nisu jedinstveni u rasporedu dubletnih likova u rječničkoj natuknici i gramatičkome opisu natuknice (a upravo prvi lik u dubletu ima prednost pred drugim dubletnim likom, iako su oba općejezična).

Komparativnom metodom obrađena su tri priručnika: *Rječnik hrvatskoga jezika*³ (RHJ), *Rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića⁴ (VA-RHJ) te *Hrvat-*

* Referat održan na Trećem hrvatskom slavističkom kongresu u Zadru 16. listopada 2002.

1 J. Silić, Hrvatski standardni jezik i hrvatska narječja, Kolo, god. VIII., br. 4, Zagreb, 1998., str. 428.

2 O rasterećivanju sustava i naglasnim (ne)alternacijama pisao je Stjepan Vukušić.

3 Rječnik hrvatskoga jezika (ur. J. Šonje). Leksikografski zavod “Miroslav Krleža” i Školska knjiga, Zagreb, 2000.

4 V. Anić. Rječnik hrvatskoga jezika, Novi Liber, Zagreb, 2000.

*ski jezični savjetnik*⁵ (HJS). Iako se ubraja u drugačiju skupinu priručnika, ovaj je potonji uvršten u analizu zbog opsežnoga savjetničkog rječnika koji naglasnom problematikom zadovoljava mjerila normativnoga jednojezičnog rječnika.

Polazište za komparativnu analizu bila je modelska jezgra zapadnoga novoštokavskog književnojezičnog naglašavanja⁶ koja je dobivena usporedbom zapadnoga i Daničićeva⁷ naglašavanja. Modelska jezgra sastoji se od 22 uzorka. Kako je glagolski sustav hrvatskoga standardnog jezika najviše uposebio standardno naglašavanje⁸, u radu je odabran upravo naglasni korpus⁹ od 2775 glagola, razvrstan u 15 naglasnih modela:

1. vûci – vûkla – vûčen i vûčen (21)¹⁰
2. pòvûci – pòvûkla – povûčen i pòvučen – pòvûkāv(ši) (101)
3. pëci – pëkla (17)
4. ispeći – ispekla – ispekāv(ši) (80)
5. dōci – dōšla i dōšla (11)
6. izići – izišao – izišla – izišlo – izišāv(ši) (21)
7. poželjati – poželīm (127)
8. zadržati – zadržīm (18)
9. obrstiti – obrstī (458)
10. doživjeti – dōživīm (135)
11. zazvēcati – zāzvēcīm (300)
12. zadržati – zadržīm (1110)
13. plètemo (plètēmo) – plètete (plètēte); žèlīmo – žèlīte; lòmīmo – lòmīte; vjèncāmo – vjèncāte (18 + 26 + 114 + 184)
14. držēci; lètēci (3 + 29)
15. hòću – hòćeš – hòće – hòćemo – hòćete – hòćē;
né ću – nē ćeš – nē će – nē ćemo – nē ćete – né ćē.

-
- 5 E. Barić i dr., *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 1999.
  - 6 S. Vukušić, *Zapadno novoštokavsko – hrvatsko književnojezično naglašavanje*, Mostarski dani hrvatskog jezika – Zbornik radova, Institut za hrvatski jezik, književnost i povijest, Pedagoški fakultet, Mostar, 1999., str. 123 – 124.
  - 7 Daničićev se naglasni sustav temelji na istočnoj novoštokavštini.
  - 8 Značajke koje su upobile zapadnonovoštokavsko naglašavanje: pokrata infinitiva, ikavski izgovor, odsutnost fonema /h/, prijelaz l > o/a na kraju riječi, prijelaz infiksa -nu- u -ni- u glagola II. vrste, rasterećivanje sustava ukidanjem određenih naglasnih alternacija.
  - 9 S. Vukušić – I. Zoričić – M. Grasselli-Vukušić, *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku* (u tisku)
  - 10 Brojevi se u zagradama, uz svaki naglasni model, odnose na broj glagolâ u korpusu koji, dakako, nije konačan.

Posebnosti toga sustava vidljive su i u naglasku neodređenog vida pridjeva, kosih padčez osobnih zamjenica i brojeva, u deklinaciji imenica (bez naglasnih preinaka u paradigmi) i u mnogim pojedinačnim riječima.

Ovisno o naglasnome modelu, uspoređuju se naglasci: infinitiva, prezenta, glagolskoga pridjeva radnog i glagolskoga pridjeva trpnog, glagolskoga priloga sadašnjeg i glagolskoga priloga prošlog. Naglasak aorista,¹¹ koji je također uvršten u modelsku jezgru – u zaseban, 16. naglasni model, nije bilo moguće usporediti jer ga priručnici ne unose u gramatički opis glagola iz korpusa (VA-RHJ ponegdje bilježi 1. l. jd. aorista: uvúkoh, odvúkoh, izvévoh).

Od glagolskih oblika do modelske jezgre

Za zapadni dijalekt, i druge idiome istosmjerna razvoja, značajna je bila pokrata infinitiva. To je dovelo do promjena¹² čiji je ishod vidljiv i danas: pečći, plèsti, tèći; vùći, cr̀psti, zèpsti; ispeći, pòvući. RHJ nesustavno donosi naglasak infinitiva glagola jedinice *pečći – pèkla*: pečći, spèći, cvàsti, plèsti, tèći, tèpsti, splèsti, stèći, stèpsti, ali: bòsti, mèsti, nèsti, žèći, svèsti, zgrèpsti. Kratkouzlazni naglasak tih glagola također je nazočan u cjelini norme, no rezultat je različite jezične povijesti i može biti normiran jedino kao stilska rezerva uz lik s kratkosilaznim naglaskom.¹³ VA-RHJ i HJS donose sustavno kratkosilazan naglasak na prvome slogu, osim dva nesustavna lika u HJS: spèći, splèsti. Nema odstupanja u naglasku infinitiva glagola svrstanih u naglasni model: *ispeći – ispekla*. RHJ odstupa od naglašavanja infinitiva glagola iz uzorka: *vùći – vùkla*, pa tako nalazimo: cr̀psti, zèpsti, gr̀isti, zgr̀isti, ali: lèći, m̀usti, p̀asti, r̀asti, t̀ući, st̀ući, v̀ući, sv̀ući... U HJS potkrao se lik: sk̀upsti, te likovi: gr̀isti i

11 Glagol u 2. i 3. l. jd. aorista ima povučeni, čelni naglasak: ut̀nuti – ùt̀nu (ùt̀nũ); pokázati – pòkàza (pòkàzā), za razliku od nepovučena Daničićeva: ut̀nuti – ut̀nu; pokázati – pokàza.

12 Kratkosilazni se naglasak prenosi s ultime na penultimu nakon gubitka dočetnoga -i u infinitivu. U glagola s prednaglasnom dužinom javlja se akut u drugoj fazi – akut u daljnjoj fazi uvijek daje dugosilazni akcent. I, konačno, nakon dvoakcenatske monotonijske faze, novoštokavsko je prenošenje silaznih naglasaka na prethodni slog dalo kratkouzlazni akcent:

teći > tèć > tèć > tèć(i);

isteći > istèć > istèć > istèć(i);

trèstī > trèst > trèst > trèst(i);

potrèstī > potrèst > potrèst > pòtrèst(i).

13 Hrvatska gramatika Zavoda za hrvatski jezik donosi i kratkouzlazni naglasak, no Gramatika HAZU donosi te glagole samo s kratkosilaznim.

zgr̂sti bez inačice s dugosilaznim naglaskom. Po naglasnome modelu: *pòvūci* – *pòvūkla* rječnici dosljedno naglašavaju infinitivne oblike. Zanimljiv je naglasno dubletni oblik infinitiva: *pocr̂psti* i *pòĉrpsti* u HJS, no lik *pocr̂psti* išao bi u stilsku pričuvu. U VA-RHJ naglasak infinitiva identičan je onome u modelskoj jezgri, uz pokoju iznimku: *č̂rpsti*, *gr̂sti*.

Infinitivni naglasak glagola drugih naglasnih modela nije upitan niti različit u priručnicima, no potkrade se i dubletni lik (HJS: *prigovòriti* i *prigovóriti*) te lik koji nije jedini standardan (HJS: *zàkasniti*; VA-RHJ: *zàkasniti*).

Ikavski je izgovor ostavio traga na organskoj i književnojezičnoj razini u prefiguriranih glagola III. vrste¹⁴: *zažèlit(i)* – *zàželīm*, *doživit(i)* – *dòživīm* (u standardnome jeziku: *zažèljeti* – *zàželīm*; *doživjeti* – *dòživīm*), a takve pojave bilježe i jekavski govori. Upravo je naglasak prezenta donio najviše odstupanja od modelske jezgre, i to, posebice RHJ, u sljedećim naglasnim modelima: *požèljeti* – *pòželīm*; *zadržati* – *zadržīm*; *obr̂stiti* – *òbrstī*; *doživjeti* – *dòživīm*; *zazvēčati* – *zàzvēcīm* (dakle, kratkouzlazni je naglasak na trećemu slogu od kraja). Rječnici su jedinstveni, dosljedni i usuglašeni u naglašavanju korpusa po modelu: *zatr̂biti* – *zàtrūbīm* (glagoli IV. vrste).

Za RHJ značajne su dvije nedosljednosti u naglašavanju prezenta glagola ovih naglasnih modela (posebice po 7. modelu: *požèljeti* – *pòželīm*): prvo, uzlazni naglasak ponegdje je na drugome a ponegdje na trećemu slogu od kraja (*polèjtjeti* – *pòletīm*, *pozèlènjeti* – *pozèlenīm*, *obòljeti* – *òbolīm*, *ogladnjeti* – *ògladnīm*, *požèljeti* – *pòželīm*; ali: *dolèjtjeti* – *dolètīm*, *izlètjeti* – *izlètīm*, *oze-lènjeti* – *ozelènīm*, *zazelènjeti* – *zazelènīm*, *zabòljeti* – *zabòlīm*, *zasvìbjeti* – *zasvìbīm*); drugo, uvođenje dubletnih naglasnih oblika prezenta nestandardnoga redosljeda (*izlètīm*, *izletīm*; *nadlètīm*, *nàdletīm*; *prelètīm*, *prèletīm*; *izgò-rīm*, *izgorīm*; *razbòlīm se*, *ràzbolīm se*; *zažèlīm*, *zàželīm*). Oba su lika prihvatljiva, no svakako je reprezentativan onaj koji je u ovome rječniku na drugome mjestu. Prvi se lik (lik koji zadržava infinitivni naglasak) susreće izvan standardnoga jezika i u hrvatskim štokavskim idiomima s ekavskim refleksom *jata*¹⁵, zatim u čakavskim i kajkavskim govorima, stoga takvi likovi nisu posebnost samo Daničićeva istočnonovoštokavskoga naglašavanja. U hrvatskome standardu može supostojati kao stilska rezerva.

Odstupanja u RHJ vidljiva su i u naglašavanju prezenta po 8., 9., 10. i 11. modelu; npr. *zadržati* – *zadržīm*, *zalèžati* – *zalèžīm*; *doživjeti* – *doživīm*, *izlúdjeti* – *izlúđīm*, *poĉrnjeti* – *poĉrnīm*, *požútjeti* – *požútīm*; *zazvēčati* – *zazvēčīm*, *zakméĉati* – *zakméĉīm*.

14 Izjednačili su se glagoli III. i IV. vrste.

15 Npr. govor sela Orubica u Posavini.

VA-RHJ većim dijelom infinitivni uzlazni naglasak u prefigiranih glagola III. i V.¹⁶ vrste prenosi na prethodni slog u prezentu, no javljaju se i ovakvi primjeri: *nadlètjeti – nadlètīm, zasvìrbjeti – zasvìrbīm, zazelènjeti – zazelènīm; prelèžati – prelèžīm; uzdržati se – uzdržīm se.*

Sustavan naglasak prezenta glagola iz navedenih naglasnih uzoraka dosljedno donosi HJS, a rijetke naglasne dubletne oblike ovih glagola povezuje veznikom *i* i time postaju istovrijedni, bez prvenstva ijednoga (pognòjiti – pognòjīm i pognojīm). Treba naglasiti da se i u ovome priručniku potkrao i pokoji nesustavan lik (bez standardne inačice, tj. povučena naglasaka): *zakmèčati – zakmèčīm, zazvéčati – zazvéčīm.*

Priručnici hrvatskoga jezika dosljedno donose naglasak glagolskoga priloga sadašnjeg koji ima naglasak i zanaglasnu dužinu 3. l. mn. prezenta, od kojega se i tvori, i to u glagola naglasnoga modela: *dřžēci, lètēci; sjèdēci, žèlēci, vřtēci, lèžēci...* No HJS dopušta dubletni oblik u glagola uvrštenih u druge naglasne modele (npr. glagoli IV. i V. vrste), a imaju uz naglaske prezenta i naglaske infinitiva: *izlijécūci i izlijécūci, preskáčūci i prèskáčūci, arlaúčūci i arlaúčūci, haráčēci i hàràčēci, junáčēci i jùnáčēci.* Zanaglasne se dužine ne bilježe sustavno (ili se to može pripisati tiskarskome previdu?).

Naglasak glagolskoga priloga prošlog podudara se s naglaskom infinitiva: *dòteci – dòtekāvši, òtīci – òtišāvši, ìstresti – ìstrēsāvši...* RHJ zabilježio je nedosljednosti; npr. *òdvesti – odvèzāvši, ali: pòvesti – pòvezāvši; zatim kao jedini naglasni lik glagolskoga priloga prošlog onaj koji je u standardnoj naglasnoj normi drugotni član naglasne inačice: ìscřpsti – ìscřpavši.* Infinitiv bi trebao glasiti: *iscřpsti*, po modelu kakav donosi HJS u primjeru: *počřpsti – počřpavši* (ali kao dubletnome liku uz: *pòčřpsti – pòčřpavši*). HJS i VA-RHJ rijetko donose ovaj glagolski oblik u gramatičkome opisu natuknice, no kada se pojavi, tada je to sustavno standardni naglasni lik.

U glagolskih je pridjeva radnih, u pravilu, infinitivni naglasak: *rāsti – rāsła, prērāsti – prērāsła, plēsti – plēła, pòvesti – pòvela.* U HJS susreće se i ovakvi naglasni likovi: *mūsti – mùzao, stūci – stúkao, stúkła; grēpsti – grēbao i grèbao; splēsti – splēła i splèła; u RHJ: trēsti – trēsao, zēpsti – zēbao; grēpsti – grēbao,* a takvi bi likovi, zapravo, trebali postati stilskom pričuvom. Glagoli naglašeni po modelu: *dòci – dòšla i dòšla* susreću se samo u HJS, iako ne sustavno (4 glagola: *dòci, sáci, síci, záci*, od 11 iz ovoga naglasnoga modela, imaju kratkosilazni naglasak u glagolskome pridjevu radnom), a u drugim je priručnicima glagolski pridjev radni redovito s kratkouzlaznim naglaskom.

Glagoli s infinitivom na *-ati* i s kratkouzlaznim naglaskom na trećemu slogu od kraja nose različit naglasak za muški te ženski i srednji rod glagolskih pri-

16 S morfom *-i-* u prezentu.

djeva radnih. Muški rod ima kratkosilazan naglasak na prvome slogu, a ženski i srednji rod zadržavaju infinitivni: zadržati – zadržao, zadržala, zadržalo, no treba bilježiti i čelni naglasak sa zanaglasnom dužinom i za ženski i srednji rod kao čest uporabni akcent. RHJ i HJS donose dubletni oblik (ali različitim redosljedom u naglasnoj inačici) koji rasterećuje sustav dokidanjem preinaka u muškome, ženskom i srednjem rodu glagolskoga priloga, ali obrnutim postupkom, tj. muški rod jednači naglasak prema ženskome i srednjem rodu: RHJ: izdržati – izdržao, izdržao; održati – održao, održao; zadržati – zadržao, zadržao; pridržati – pridržao, pridržao; prelježati – prelležao; prolježati – prolležao (zadnja dva glagola bez standardnih inačica); a HJS: izdržati – izdržao i izdržao; zadržati – zadržao i zadržao; pridržati – pridržao i pridržao; nabježati se – nabježao se i nabježao se.

Ne postoji jedinstveno naglasno pravilo za glagolski pridjev trpni, no on najčešće zadržava mjesto naglasaka u prezentu glagola: ispreplesti – ispreplèten, ispreplètena, ispreplèteno; dovüći – dovüčen, dovüčena, dovüčeno, no svakako treba uzeti u obzir i tendenciju ujednačavanja: ispreplèten, ispreplètena, ispreplèteno; dovüčen, dovüčena, dovüčeno. Ova se tendencija ne može odčitati iz priručnika jer ne donose glagolski pridjev trpni u ženskome i srednjem rodu, osim HJS-a koji dosljedno provodi prvi navedeni naglasni model: ispreplèten – isprepletèna; pogrèben – pogrèbena; zgrèben – zgrèbena; zapèčen – zapèčena. Također bilježi i dubletni naglasni lik za ženski rod glagolskoga pridjeva trpnog: zabòden – zabòčena i zabòdena Po naglasnome modelu: vüći – vüčen, vüčen i pòvüći – povüčen i pòvüčen ne naglašava ni jedan priručnik, naime priklanjaju se samo jednome obliku, i to prvome za glagolski pridjev trpni. RHJ bilježi i iznimke: düpsti – düben, lèći – léžen, vřci – vřšen; zàtrèsti – zàtrèsen, a HJS: çřpsti – çřpen; sküpsti – sküben.

Zanaglasna dužina dosljedno se bilježi u složenih glagolskih oblika nakon prenošenja dugosilaznoga naglasaka: rāsti – izrāsti; vēsti – izvēsti; mūsti – nāmūsti. Zatim se sustavno nalaze pred nastavcima u glagolskome prilogu prošlom i sadašnjem te pred nastavkom u glagolskih imenica. Priručnici ne donose dosljedno zanaglasnu dužinu pred nastavkom -n, -t u glagolskih pridjeva trpnih i teško je uočiti zakonitost po kojoj je bilježe ili ne bilježe. Najviše je odstupanja u nastavku za prezent: RHJ ima zanaglasnu dužinu u nastavku -ēm i poslije uzlaznih naglasaka: natüčēm, narāstēm, odvüčēm, zabòdēm... dok druga dva priručnika imaju dužinu samo poslije silaznih naglasaka, iako nedosljedno (HJS: zavèzem i zavèzēm, ovřšem i ovřšēm; VA-RHJ: zabòdēm, rastèpēm, odvèdēm). Proširena prezentska osnova veže na sebe dugi prezentski nastavak -ēm¹⁷: zàteći – zatèčem, zàteknēm; a nalazimo ga u HJS. dok dva rječnika bilježe dužinu u oba slučaja. Dugi nastavci -ām i -īm također

17 Zanaglasna dužina izostaje neposredno nakon uzlaznih naglasaka.

nisu redovito bilježeni, ali samo u zanemarivom broju glagola (vjerojatno se radi o tiskarskome previdu: VA-RHJ: òtkùpim, òtpustim; HJS: prodùhovim).¹⁸

Kolika su neslaganja?

Nakon komparativne analize nameće se zaključak da se spomenuti priručnici hrvatskoga jezika najviše razilaze u naglasku prezenta i glagolskih pridjeva, a upravo su ti glagolski oblici istaknuti u modelskoj jezgri koja uposebljuje zapadnonovoštokavsko naglašavanje (i jezgru hrvatske standardne naglasne norme). Konačni je brojčani zaključak komparativne analize sljedeći: naglasak glagola u RHJ pokazuje najviše odstupanja od onoga što se uzima kao modelska jezgra, i to 20 %. Odstupanja su u VA-RHJ 5 %, no treba naglasiti da je u tome rječniku zabilježen izostanak velikoga broja leksema iz korpusa (29 %) te da se u gramatičkome opisu natuknice nedosljedno navode glagolski oblici, ili se uopće ne navode. Najmanje je odstupanje zabilježeno komparativnom analizom sa HJS-om, samo 4 %. Navedeni postotci pokazuju da postoje dijelovi naglasnoga sustava (20 – 30 %) u kojima naglasna norma nije jednoznačna (pa je time otvoreno i pitanje normativne vrijednosti rječnika), no u ostalome je dijelu čvrsta.

Drugi je zaključak, i svakako važniji, da je hrvatska prozodija najvećim dijelom normirana, a tome u prilog idu sve podudarnosti koje su zabilježene usporedbom priručnikâ hrvatskoga jezika. Pred novim i ponovnim izdanjima stoji usustavljanje i dosljedno provođenje naglasne norme, uz pomoć dviju mogućnosti – dubliranja i stilske pričuve. Otvorenim ostaje pitanje koliko se naglasci uče, ako se uče, iz priručnika, a koliko iz žive priopćajne prakse.

Sažetak

Blaženka Martinović, Filozofski fakultet, Pula

UDK 801.612, znanstveni članak,

primljen 4. studenoga 2002., prihvaćen za tisak 20. studenoga 2002.

The Verb Stress in the Most Recent Croatian Dictionaries

The stress on verb forms in the three recent handbooks of Croatian, two dictionaries and a guide, have been compared. The aim of the article has been to establish where the stress norm in them differentiates as all the three works have shown certain deviations.

In conclusion it has been established that parts of the system are not stabilized (20 – 30 percent), but in the largest part the Croatian prosody may be said to follow the norm.

---

18 Osim literature navedene u bilješkama za ovaj rad, upotrijebljena je i rasprava: Zrinka Vuković, O glagolskoj naglasnoj tipologiji, *Jezik*, god. XXVI., Zagreb, 1978., str. 33.–42.